

ПЕДАГОГІКА ПАРТНЕРСТВА В СПАДЩИНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

У статті проаналізовано засади педагогіки партнерства Василя Олександровича Сухомлинського, в основу якої покладено спілкування, взаємодію та співпрацю між учителем, учнем і батьками.

Ключові слова: виховання, сім'я, батьки, Нова українська школа, педагогіка партнерства, рівноправні учасники освітнього процесу, педагогічне просвітництво, соціалізація особистості.

В статье проанализированы средства педагогики партнерства Василия Александровича Сухомлинского, в основании которой – общение, взаимодействие и сотрудничество между учителем, учеником и родителями.

Ключевые слова: воспитание, семья, родители, Новая украинская школа, педагогика партнерства, равноправные участники образовательного процесса, педагогическое просвещение, социализация личности.

The article analyzes the pedagogy of the partnership of Vasyl Oleksandrovych Sukhomlynskyi, which is based on communication, interaction, and cooperation between the teacher, the student, and the parents.

Positive changes in the upbringing of the modern generation are possible provided they turn to the heritage of Ukrainian pedagogy and scientific forecasting of the prospects of strengthening the partnership in the upbringing of children and young people.

Students, parents, and teachers, united by common goals and desires, are voluntary and interested like-minded people, equal participants in the educational process. The basic principles of this approach are: goodwill and positive attitude; trust; dialogue – interaction – mutual respect; equal leadership (proactivity, right to choose and responsibility for it, horizontal management); principles of the social partnership (equality of the rights, voluntary commitments, obligatory implementation of agreements).

V.O. Sukhomlynskyi theoretically substantiated and practically embodied in pedagogical process humanistic ideas of the pedagogy of the partnership, formulated pedagogical concept, which has common values for all mankind, it is based on objective laws, which are not connected with conjuncture or ideological dogmas. The main ideas of famous pedagogue which became the basis of this conception are: love to children; development of creativity of each individual in the conditions of collective community based on ethical and aesthetic values, interests, needs; cult of nature, nature as the most important instrument of raising the feeling of beauty and harmony; development of democratic pedagogical instruments and educational

methods; request to child's inner world, support on its own strengths, internal support and development of that healthy which is in every person; development of an idea 'joy of knowing'; democratization of the management structure in the educational process at school.

Key words: education, family, parents, New Ukrainian School, pedagogy of the partnership, the equal participants of the educational process, pedagogical education, personality socialization.

Постановка проблеми. Недоліки виховання і відсутність позитивних прикладів, як відомо, призводять до низького культурного рівня особистості. Не секрет, що сучасні діти, як ніколи, відчувають нестачу спілкування, любові та поваги з боку дорослих. В умовах зростаючої родинної кризи виникає потреба звернутися до здобутків української педагогіки, аби ліквідувати освітні проблеми сьогодення, здійснити науковий прогноз перспектив зміцнення партнерства у вихованні дітей та молоді.

Саме сім'я на сучасному етапі розвитку суспільства є природним середовищем первинної соціалізації дитини, джерелом її матеріальної та емоційної підтримки, засобом збереження і передавання культурних цінностей. Саме в сім'ї дитина засвоює перший досвід взаємодії з людьми, розвивається духовно, морально, розумово, фізично. Учні, батьки та вчителі, об'єднані спільними цілями та прагненнями, є добровільними та зацікавленими односторонніми, рівноправними учасниками освітнього процесу, відповідальними за результат. Основні принципи цього підходу: повага до особистості; доброзичливість і позитивне ставлення; довіра у відносинах; діалог – взаємодія – взаємоповага; розподілене лідерство (проактивність, право вибору та відповідальність за нього, горизонтальність зв'язків); принципи соціального партнерства (рівність сторін, добровільність прийняття зобов'язань, обов'язковість виконання домовленостей).

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Вивченням педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського займалися чимало дослідників та науковців, серед яких – А. Бик, М. Богусловський, М. Борисевський, І. Зязюн, Н. Ничкало, Ж. Омельченко, З. Онишків, І. Цюпа та ін., однак, незважаючи на інтенсивність і широкий спектр цих досліджень, проблема партнерства і досі залишається досить актуальною, що і зумовило нас до написання даної статті.

Мета статті – окреслити засади педагогіки партнерства В. О. Сухомлинського, в основу якої покладено спілкування, взаємодію та співпрацю між учителем, учнем та батьками.

Виклад основного матеріалу. Василь Олександрович Сухомлинський розглядав не окремі аспекти батьківської педагогіки, а теоретично обґрунтував і практично втілював у педагогічному процесі гуманістичні ідеї педагогіки партнерства. Незважаючи на певні негативні процеси, які впливають на сім'ю, вона, як і раніше, залишається основним інститутом первинної соціалізації особистості. У громадському, правовому суспільстві сім'я – це окрема приватна сфера життя людини, в якій вона реалізує свої найважливіші права і свободи, інтереси якої відповідно є пріоритетними для суспільства, такими ж, як державні й політичні. Таким чином, виховання здобувача освіти добровільними рівноправними учасниками освітнього процесу стає одним із природних прав, гарантованих державою. В. О. Сухомлинський сформулював педагогічну концепцію, яка має загальнолюдський характер, опирається на об'єктивні закони і закономірності, не пов'язані з кон'юнктурою та ідеологічними догмами. Серед основних ідей, які стали основою концепції видатного педагога, – любов до дитини; розвиток творчих сил кожної окремої особистості в умовах колективної співдружності на основі етико-естетичних цінностей, інтересів, потреб, що передусім спрямовані на творчу працю; культ природи, природа як найважливіший засіб виховання почуття прекрасного і гармонії; розробка демократичних педагогічних засобів і методів навчання й виховання (повага, заохочення, опора на позитивне, моральне покарання); звернення до внутрішнього світу дитини, опора на її сили, внутрішні потенції, підтримка і розвиток того здорового, що є в кожній особистості; розвиток ідеї «радість пізнання», тобто емоційне сприйняття процесу навчання; демократизація структури управління освітнім процесом у школі.

Концепція Нової української школи – це школа компетентностей, співпраці та взаєморозуміння. Основні компоненти формули НУШ ґрунтуються на ідеях та положеннях В. Сухомлинського, зокрема на розвитку особистості шляхом упровадження особистісного підходу до організації навчання і виховання. Чільне місце у спадщині видатного педагога займає педагогіка, в основу якої покладено партнерство між учителем, учнем та батьками [4].

Правові основи сімейного виховання ґрунтуються на відповідних статтях Конституції України [4] та Закону України «Про освіту» [2].

Зокрема, у статті 51 Конституції зазначено, що «сім'я, дитинство, материнство і батьківство охороняється державою», а «батьки зобов'язані утримувати дітей до їх повноліття». Відповідно до статті 52 вони повинні пам'ятати, що «будь-яке насильство над дитиною та її експлуатація переслідується законом» [4].

У статті 55 Закону України «Про освіту» чітко виокремлені права та обов'язки батьків здобувачів освіти:

1. Виховання в сім'ї є першоосновою розвитку дитини як особистості. Батьки мають рівні права та обов'язки щодо освіти і розвитку дитини.
2. Батьки здобувачів освіти мають право:
 - захищати відповідно до законодавства права та законні інтереси здобувачів освіти;
 - звертатися до закладів освіти, органів управління освітою з питань освіти;
 - обирати заклад освіти, освітню програму, вид і форму здобуття дітьми відповідної освіти;

- брати участь у громадському самоврядуванні закладу освіти, зокрема обирати і бути обраними до органів громадського самоврядування закладу освіти;

- завчасно отримувати інформацію про всі заплановані в закладі освіти та позапланові педагогічні, психологічні, медичні, соціологічні заходи, дослідження, обстеження, педагогічні експерименти та надавати згоду на участь у них дитини;

- брати участь у розробленні індивідуальної програми розвитку дитини та/або індивідуального навчального плану;

- отримувати інформацію про діяльність закладу освіти, насамперед щодо надання соціальних та психолого-педагогічних послуг особам, які постраждали від булінгу (цькування), стали його свідками або вчинили булінг, про результати навчання своїх дітей (законними представниками яких вони є) і результати оцінювання якості освіти у закладі освіти та його освітньої діяльності;

- подавати керівництву або засновнику закладу освіти заяву про випадки булінгу (цькування) стосовно дитини або будь-якого іншого учасника освітнього процесу;

- вимагати повного та неупередженого розслідування випадків булінгу (цькування) стосовно дитини або будь-якого іншого учасника освітнього процесу.

3. Батьки здобувачів освіти зобов'язані:

- виховувати в дітей повагу до гідності, прав, свобод і законних інтересів людини, законів та етичних норм, відповідальне ставлення до власного здоров'я, здоров'я оточуючих і довкілля;

- сприяти виконанню дитиною освітньої програми та досягненню нею передбачених результатів навчання;

- поважати гідність, права, свободи і законні інтереси дитини та інших учасників освітнього процесу;

- дбати про фізичне і психічне здоров'я дитини, сприяти розвитку її здібностей, формувати навички здорового способу життя;

- формувати у дитини культуру діалогу, культуру життя у взаєморозумінні, мирі та злагоді між усіма народами, етнічними, національними, релігійними групами, представниками різних політичних і релігійних поглядів та культурних традицій, різного соціального походження, сімейного та майнового стану;

- настановленням та особистим прикладом утверджувати повагу до суспільної моралі та суспільних цінностей, зокрема правди, справедливості, патріотизму, гуманізму, толерантності, працелюбства;

- формувати в дітей усвідомлення необхідності додержуватися Конституції та законів України, захищати суверенітет і територіальну цілісність держави;

- виховувати у дитини повагу до державної мови та державних символів України, національних, історичних, культурних цінностей, дбайливе ставлення до історико-культурного надбання держави;

- дотримуватися установчих документів, правил внутрішнього розпорядку закладу освіти, а також умов договору про надання освітніх послуг (за наявності);

- сприяти керівництву закладу освіти у проведенні розслідування щодо випадків булінгу (цькування);
- виконувати рішення та рекомендації комісії з розгляду випадків булінгу (цькування) в закладі освіти.

4. Держава надає батькам здобувачів освіти допомогу у виконанні ними своїх обов'язків, захищає права сім'ї.

Органи державної влади та органи місцевого самоврядування мають поважати право батьків виховувати своїх дітей відповідно до власних релігійних і філософських переконань, а суб'єкти освітньої діяльності повинні враховувати відповідні переконання під час організації та реалізації освітнього процесу, що не повинно порушувати права, свободи та законні інтереси інших учасників освітнього процесу.

5. Інші права та обов'язки батьків здобувачів освіти можуть встановлюватися законодавством, установчими документами закладу освіти і договором про надання освітніх послуг (за наявності) [2].

Сімейна (домашня) форма здобуття освіти – це спосіб організації освітнього процесу дітей самостійно їхніми батьками для здобуття формальної (дошкільної, повної загальної середньої) та/або неформальної освіти. Відповідальність за здобуття освіти дітьми на рівні не нижче стандартів освіти несуть батьки. Оцінювання результатів навчання та присудження освітніх кваліфікацій здійснюються відповідно до законодавства. Відповідальність за здобуття дітьми дошкільної освіти несуть батьки.

В. Сухомлинський першим у вітчизняній педагогіці розпочав організацію педагогічного просвітництва батьків. У його педагогіці утвердилася певна система родинно-шкільного виховання, за якої батьки повинні були стати активними помічниками вчителів. Цьому сприяло не лише навчання батьків, а й спільне проведення свят, різноманітних суспільно-корисних справ. У своїх працях Василь Олександрович пропонує проводити із батьками певну роботу, яка б передбачала:

1. Організацію дружнього, цілеспрямованого батьківського колективу на основі спільних інтересів – виховання дитини.

2. Педагогічну просвіту батьків: лекції та бесіди у педагогічній школі просвітницького характеру, аби не допустити їхньої зневіри у власних виховних можливостях.

3. Індивідуальні форми роботи із сім'єю – пересімі із батьками без дітей.

4. Систематичну організацію конференцій, присвячених актуальним питанням навчально-виховної роботи.

В. Сухомлинський високо цінував роль батька і матері, старших у сім'ї, стверджуючи: «Людина у своєму моральному розвитку стає такою, яка в неї мати, точніше, яка гармонія любові й волі в її духовному світі»; «...батько народжує і виражає, продовжує, розвиває себе у своєму синові й дочці, вливаючи своє духовне начало з духовним началом матері». «Сім'я, – зауважував видатний педагог, – це та казкова піна морська, з якої народжується краса, і якщо немає тасманичних сил, що народжують цю людську красу, функція завжди зводиться до перевиховання» [8, с. 160–172].

Авторитет любові до дітей, здатність творити духовне тепло, радість – ось завдання сім'ї. В. О. Сухомлинський писав, що праця любові – це і є свідоме прагнення до того, щоб у дітях утвердити самого себе, продовжити у них своє духовне багатство. Якщо ви по-справжньому любите своїх дітей, якщо віддані та вірні їм, ваша любов до дружини з роками не лише не слабшає, а навпаки, стає більш глибокою і єдиною. Любов – ніжне, тендітне, вередливе дитя мужності. Продовжувати себе у своїх дітях – значить бути мужнім у любові [8].

Гуманістична позиція В. О. Сухомлинського виявилася і в його ставленні до сім'ї. Він вважав, що гармонійний, всебічний розвиток можливий лише за умови, коли школа і сім'я будуть діяти одностайно і стануть однодумцями у спільній роботі. У багатьох своїх творах педагог показував, як розвиток особистості залежить від культури батька й матері, як пізнаються людські стосунки і суспільне оточення на прикладі батьків.

Відмітимо, що сім'я – це найменша клітина нашого суспільства, в якій, як у фокусі, відображається все життя країни, а сімейні традиції – це регулярно повторювані дії членів сім'ї, спрямовані на згуртування внутрішньосімейних зв'язків і зміцнення родини як головної основи суспільства. Традиції – неодмінний атрибут сімейного щастя і благополуччя, відображає моральну позицію всіх членів сім'ї. Кожна сім'я індивідуальна і має свою історію. Сімейні звичаї дозволяють усім членам відчувати свою значимість, приділити час і увагу рідним, виявити до них повагу і любов [3, с. 34].

Василь Олександрович розглядав не окремі аспекти батьківської педагогіки, а теоретично обґрунтував і практично втілював у педагогічному процесі гуманістичні ідеї сімейного виховання у майбутніх батьків. У своїх працях «Батьківська педагогіка», «Моральні цінності», «Лист молодому батькові», «Слово до батька», «Ми продовжуємо себе в дітях» учений і педагог визначав, що «виховання дітей – це віддавання духовних сил. Людину творимо любов'ю – любов'ю батька до матері і матері до батька, любов'ю батька і матері до людей, глибокою вірою в красу і гідність людини. Чудові діти виростають у тих сім'ях, де батько і мати по-справжньому люблять одне одного і водночас люблять і поважають людей. У цієї дитини – мир і спокій у душі, глибоке душевне здоров'я, широче серце віра в добро, віра в красу людську, віра в слово вихователя, тонка чутливість до тонких засобів впливу – доброго слова і краси» [9, с. 413].

«Якщо ти хочеш стати неповторною особистістю на землі – не обов'язково бути видатним письменником чи вченим... Ти можеш утвердити себе в суспільстві, засяяти прекрасною зіркою, неповторної людської індивідуальності, виховавши хороших дітей», – зазначав Василь Олександрович [9, с. 411]. «Батьківські, материнські почуття важко передати словами. Їх може збагнути тільки той, хто став батьком, матір'ю» [9, с. 410].

В. О. Сухомлинський – один із небагатьох, хто гостро поставив питання про підготовку молоді до сімейного життя, до майбутніх сімейних обов'язків, адже кожна дитина в майбутньому повинна стати добрим сім'янином, мудрим гуманним батьком чи матір'ю, залишити таким чином визначний слід в історії свого народу. Педагог розробив цілу систему гуманного виховання «дівчинки – дівчини – жінки – матері» й «хлопчика – юнака – чоловіка – батька», в основу якої покладено любов, повага, взаємні відповідальність, підтримка, взаємодопомога, а в центрі уваги – людина добра, яка поважає і любить людей, вмє працювати творчо на їх благо.

В. Сухомлинський розглядав соціальні умови, мету і принципи сімейної педагогіки, науково обґрунтував зміст і методи, засоби і прийоми ефективного виховання дітей. Він перший у вітчизняній науці гостро ставить непрості питання, які стосувалися оцінки стану сім'ї, її майбутнього, ролі та місця сім'ї у суспільному вихованні, народних традицій сімейної

педагогіки і необхідності їх збереження, соціальних і морально-психологічних аспектів материнства і батьківства, організації системи педагогічної освіти батьків, цінностей сім'ї.

Василь Олександрович не протиставляв сімейне виховання шкільному, а виступав за єдність у роботі, розглядав сім'ю як необхідний інститут первинної соціалізації дитини, що буде сприяти становленню громадянського суспільства, яке гарантує соціальні права батьків і дітей, здійснює охорону материнства, забезпечує умови повноцінного сімейного виховання. Він перший у вітчизняній педагогіці обґрунтував питання цінностей сім'ї через її основу – виховання дітей.

Мету і завдання сімейного виховання вчений поєднує не лише із загальними завданнями побудови майбутнього суспільства, а виводить їх, зважаючи на природу дитини, яка спонтанно передбачає її цілісний, усебічний, гармонійний розвиток.

Розглядаючи сім'ю як першооснову соціалізації особистості, В. О. Сухомлинський визначав мету виховання в сім'ї як «цілісний і гармонійний розвиток особистості творення нової людини, адже саме в сім'ї шліфуються найтонші грані людини – громадянина, людини-трудівника, людини-культурної особистості» [9].

«Сім'я в нашому суспільстві – первинний осередок багатогранних людських відносин – господарських, моральних, духовно-психологічних, естетичних і, звичайно, виховних. Однак могутньою виховною облагороджуючою силою для дітей вона стає тільки тоді, коли батько і мати бачать високу мету свого життя, живуть в ім'я високих цілей, що звеличують їх в очах дитини» [9, с. 414].

Визначаючи мету, зміст і методи сімейного виховання та навчання, В. О. Сухомлинський виходив із того, що виховання дітей у сім'ї відповідає: природі дитини; єдиним педагогічним вимогам у сім'ї; відповідній психолого-педагогічній підготовці батьків; єдності вимог сім'ї, школи, громадськості; повазі до особистості дитини у поєднанні із психолого-педагогічним обґрунтуванням вимогливості; вихованню в колективі; педагогічному стимулюванню саморозвитку дитини; вихованню красою; урахуванню вікових та індивідуальних особливостей учнів [6].

Відповідно до цього зміст сімейного виховання передбачає розвиток у дитини фізичних сил, сенсорних і розумових здібностей, моральних і суспільних, громадянських і політичних переконань. Ураховуючи природу дитини, В. О. Сухомлинський науково обґрунтував використання таких методів, засобів і прийомів виховання, як: бесіда, переконання, приклад дорослих, заохочення, покарання, дитяча гра. Розроблена видатним ученим-педагогом програма навчання і виховання дітей у дошкільній групі сприяла розвитку методики дошкільного навчання дітей у сім'ї.

В. О. Сухомлинський збагатив педагогіку новими формами і способами організації родинного і шкільно-сімейного виховання учнів, був справжнім знавцем і дослідником психології людини, глибоко розумів душу дитини, її переживання, почуття, прагнення і сподівання, досконало знав психологію взаємин батьків і дітей.

Василь Олександрович вважав надзвичайно важливим завдання батьківської педагогіки формування у вихованців моральної готовності до батьківства і материнства: «Багаторічний досвід переконав нас, що вміння бачити в дитині... майбутніх батька й матері, вміння оцінювати педагогічні явища з тієї позиції,

що через два десятиріччя наш колишній малюк приведе до школи свого сина і буде разом із нами міркувати про те, як його краще виховувати, – це вміння, необхідне нашому суспільству такою ж мірою, як високий рівень трудової майстерності виробників матеріальних і духовних цінностей. Перша школа батьківства й материнства – це повноцінне моральне виховання в роки дитинства» [9, с. 87].

Слід наголосити, що педагогічна спадщина В. О. Сухомлинського орієнтована не лише на педагогів, а й на батьків, студентів, соціальні служби. Тому «пора і батькам, і вчителям глибоко усвідомити, що ні школа без сім'ї, ні сім'я без школи не можуть впоратися із найтоншими, найскладнішими завданнями становлення людини. А поки що виходить так, що сім'я і школа виховують дітей кожен за своїм розумінням» [8, с. 235].

Висновки. Спадщина Василя Сухомлинського і сьогодні, на початку XXI століття, зберігає свою актуальність, слугуючи педагогічним джерелом професійної творчості для нових поколінь учителів. Напрацювання відомого педагога надзвичайно важливі в період становлення нової української школи. При цьому варто пам'ятати, що людина – не лише об'єкт, а й суб'єкт виховних впливів, у формуванні себе як суб'єкта діяльності вона використовує метод самовиховання, про який В. Сухомлинський казав так: «Якби людину виховував тільки хтось, а сама себе вона не виховувала, то вона не стала б найвищою цінністю серед усіх цінностей світу» [9, с. 412].

Подальші наші розвідки плануємо спрямувати на вивчення та аналіз сучасних традицій самовиховання з метою використання позитивного досвіду.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бик А. Фундаментально освоювати педагогіку Василя Сухомлинського / А. Бик // Шкільний світ. – 1997. – № 6. – С. 2.
2. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/stru> (дата звернення: 12.09.2019).
3. Каюков В. Духовні ідеали сім'ї – першооснова життя дитини / В. Каюков // Рідна школа. – 1998. – № 7/8. – С. 34–37.
4. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 12.09.2019).
5. Концепція «Нова українська школа» URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення: 13.09.2019).
6. Ничкало Н. Г. Особливості обґрунтування концепції сучасних науково-педагогічних досліджень / Н. Г. Ничкало // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. – 2013. – Вип. 1.40. – С. 6–17. – (Серія «Педагогічні науки»). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmdup_2013_1_40_3 (дата звернення: 13.09.2019).
7. Рацул А. Б. Особливості організації родинного виховання / А. Рацул. – Кіровоград, 2002. – 82 с.
8. Сухомлинський В. О. Батьківська педагогіка / В. Сухомлинський. – К., 1978. – 263 с.
9. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 т. / В. Сухомлинський. – К. : Рад. школа, 1977. – Т. 4. – 638 с.

Дата надходження до редакції: 23.09.2019 р.